

Erzurum'da Kağızmanlı Vakıfları ve Şehrin İktisadi Durumu Hakkında Bazı Tespitler

Some Findings on Kağızmanlı Waqfs and the Economic Situation of the City in Erzurum

Murat

KÜÇÜKÜĞURLU

Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Tarih/Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Erzurum,
Türkiye,
e-mail: kucukugurlu@erzurum.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 28.04.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 26.06.2023

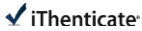
Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Murat KÜÇÜKÜĞURLU
kucukugurlu@erzurum.edu.tr

Atf /Cite this article:

Küçüküğürlü, M. (2023). Erzurum'da Kağızmanlı Vakıfları ve Şehrin İktisadi Durumu Hakkında Bazı Tespitler. *ETÜT Dergisi*, 6, 40-58.

This article checked by

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-
Noncommercial 4.0 International License.

Öz

17. yüzyılda Erzurum'a yerleşmiş olan Kağızmanlı "Beyler" ailesinden iki kişi, burada iki önemli vakıf kurmuştur. Bunlardan ilki olan Kağızmanlı Hacı Mehmet Efendi, 1751 yılında, Tebrizkapı yakınındaki Mehdi Abbas Türbesi yanında altı odalı bir medrese yaptırmıştır. Gerek bu medresenin giderleri gerekse diğer bazı hayır işleri için 1752 yılında 50 civarında gayrimenkul vakfetmiştir. Aynı aileden olan Kağızmanlı Hacı Ahmet Ağa ise yaptırmış olduğu çeşme ve köprü gibi hayır işleri için 1820'de büyük bir vakıf kurmuştur. Bu makalede her iki vakfın kuruluş belgeleri olan vakfiyeler ve sonraki yüzyıllara ait belgeler birlikte değerlendirilmiş ve vakıfların kuruluşundan mazbut vakıf haline gelmelerine kadar Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçte yaşanan gelişmeler bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Diğer taraftan gerek vakfiyeler gerekse sonraki döneme ilişkin belgeler detaylı bir şekilde incelenmiş ve böylece Erzurum şehrinin fiziki yapısı, çarşıların şehir içindeki konumları hakkında önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Makalede ele alınan bu vakıflar Erzurum'un ekonomik ve toplumsal açılardan gelişimin sürecinde önemli rol oynamıştır.

Anahtar Kelimeler: Erzurum, Kağızmanlılar, Ekonomi, Vakıf, Çarşı.

Abstract

Two people from the "Beyler" family from Kağızman, who settled in Erzurum in the XVII. century, established two essential waqfs here. The first of these, Hacı Mehmet Efendi of Kağızman, had a six-room madrasah built next to the Mehdi Abbas Tomb near Tebrizkapi in 1751. He donated about 50 real estate in 1752, both for the expenses of this madrasah and for some other charitable works. Hacı Ahmet Ağa of Kağızman, who is from the same family, established a significant waqf in 1820 for charity works such as the waqf and bridge he had built. In this article, the waqf documents, which are the waqf documents of both waqfs, and the documents belonging to the following centuries are evaluated together, and the developments in the process from the waqf of the waqfs to their becoming fused waqfs from the Ottoman Empire to the Republic are evaluated from a holistic perspective. On the other hand, the waqf and documents related to the next period were examined in detail. Thus, actual results were obtained about the city's physical structure of Erzurum and the location of the bazaars. These waqfs that reviewed in this article played an important role in the economic and social development process of Erzurum.

Keywords: Erzurum, the peoples from Kağızman, Economy, Waqf, Bazaar.

Giriş

Aslen Kağızmanlı olup “Beyler” diye anılan aileden Hacı Mehmet Efendi’nin ataları 17. yüzyılda Erzurum’a yerleşmişti. Ailenin Erzurum koluna “Kağızmanlılar” veya “Kağızmanlı Mütevelliler” denilmekteydi. Hacı Mehmet Efendi, Erzurum’da bir medrese yaptırdı ve büyük bir vakıf kurdu. O’nun soyundan gelen Hacı Ahmet Ağa da ikinci bir vakıf kurdu. Hacı Ahmet Ağa’nın erkek evladı yoktu. Kızı, ilk eşi öldükten sonra, yine Kağızmanlı “Beyler”den Feyzullah Bey’le evlendi. Hacı Mehmet’in kız torunlarından biri yine Kağızman’dan Erzurum’a gelmiş olan Kağızmanlı “Beyler”den Tufan Bey’le evlendi. Diğer kızı ise Erzurum’un Söğütlü Köyü’nden Mehmet Efendi ile evlenmişti.

Erzurum’a yerleşmiş Kağızmanlı ailesinden isimlerini tespit ettiğimiz kişiler şunlardır:

Kağızmanlı Hacı Mehmet Efendi,

Oğlu Mehmet Efendi,

O’nun oğlu birinci vakfı kuran Hacı Mehmet Efendi,

O’nun oğlu Abdurrahman ve kızları Ayşe, Amine ve Hatice,

Abdurrahman’ın oğlu Muhammet,

O’nun oğlu, ikinci vakfı kuran Hacı Ahmet Ağa,

O’nun kızları Ayşe ve Fatma,

Mehmet Dede Bey,

Mustafa Tevfik Efendi,

Nefise, Saliha, Şefika hanımlar ile Refik, Sabri, Bahri, Şefik ve Arif beyler (Kırzioğlu, 1976: 26-27; ERŞA; VGMA, 618/82; VGMA, 198/140). Aşağıda örnek paragraf şekilleri ve bu paragraflarda doğrudan ve dolaylı alıntı örneklerine yer verilmiştir.

1. Kağızmanlı Hacı Mehmet Efendi Vakfı

Mehmet Efendi’nin oğlu olan Kağızmanlı Hacı Mehmet Efendi, Tebrizkapı yakınındaki Mehdi Abbas Mahallesi’nde, Mehdi Abbas Türbesi’nin yanında “*Muvaffakiye*” isimli bir medrese inşa ettirdi.¹ 1751’de inşa edilen altı odalı bu medreseye 1752 tarihinde 49 dükkân vs. ile değirmenler ve dinkler vakfetti. Bunlar aşağıda sıralanmıştır:

Taşhan kapısında üç zenbilci dükkânı,

Taşhan’ın yakınındaki Bezistan (Bedesten) kapısında iki kemer terzi dükkânı,

Bedesten kapısında bir dökmece dükkânı,

Kuyumcular Çarşısı’nda Mir Aziz Köşesi olarak bilinen yerde bir kuyumcu dükkânı,

Cedit Çarşı’da bir kavukcu dükkânı,

Cedit Çarşı’da iki kazaz dükkânı,

Kaşıkcılar Çarşısı’nda iki bezzaz dükkânı,

Kaşıkcılar Çarşısı’nda bir bakkal dükkânı ve bir kaşıkcı dükkânı,

Kürkçüler Çarşısı içindeki İnce Çarşı’da, Kazazzâde’nin dükkânı yakınında karşı karşıya iki kahve dükkânı,

¹ Medresenin ismi bazı belgelerde “Tevfikiye” olarak geçmektedir. VGMA, 534/138.

Kavafhane Çarşısı üstünde, Kürkçüler Çarşısı ile Osman Ağa dükkânı yanında iki kavaf dükkânı,
 Kavafhane başında iki eskici dükkânı,
 Attarlar Çarşısı üstünde bir kasap dükkânı,
 Bıçakçılar Çarşısı'nda, Küçük Salih Ağa Hanı yanında iki bıçakçı dükkânı,
 İçmeydan'da Lala Paşa Câmî ve medrese yakınında iki kemer kılıcı dükkânı,
 İçmeydan'da bir kahveci dükkânı,
 Sipâhî Çarşısı üstünde iki terzi dükkânı,
 Emir Şeyh kapısı önünde üç alaftar dükkânı,
 Mahkeme-i şerif yakınında bir kebabçı dükkânı,
 Tebrizkapı haricinde, kale hendeği yanındaki Manavlar Çarşısı'nda bir bakkal dükkânı,
 Tebrizkapı'daki musalla yakınında, Hacı Derviş dükkânının yanında bir nalbant dükkânı,
 Tebrizkapı haricinde, Cafer Efendi Vakfı Tabakhanesi yanında ve taş köprü önünde dört bakkal dükkânı ve salhhaneli bir kasap dükkânı, bir börekçi dükkânı ve kebabçı dükkânı ile iki berber dükkânı,
 Akpınar önünde bir börekçi dükkânı, bir berber dükkânı ve bir devahane
 Gülahmet Çarşısı'nda bir demirci dükkânı,
 Gölbaşı'nda bir attar dükkânı,
 Ova köylerinden Tivnik Köyü sınırı dâhilinde, İğdasor Yolu, Hacı Musa Değirmeni ve Kefere mezarlığı ile çevrili bir göz değirmen ve bir göz dink,
 Meymansor Köyü sınırı önünde ve Serçeme Suyu üzerinde bir dam içinde üç göz değirmen ve bir göz dink,
 Lalapaşa Camii yanında Sipahi Çarşısı'nda bir terzi dükkânı.

Bunların kira geliriyle müderrise günlük 20 akçe, medrese talebelerine 12 akçe, ferraşa 2 akçe, vakfın mütevellisine 20 akçe, nazırına 20 akçe, cabisine 20 akçe, kâtibe 2 akçe ve sucuya 20 akçe verilecekti.

Vakfın mütevellisi Mehmet Efendi'nin kızı Ayşe Hatun olacaktı. Diğer kızı Amine Hatun nazır olacaktı. Diğer kızı Hatice ise cabi olacaktı.

Yukarıda belirtilen ücretler verildikten sonra fazla kalan para ile öncelikle medresenin tamir ve bakımı yapılacaktı. Bundan da fazla kalır ise vakfı kuranın evlatları arasında taksim olunacaktı.

Mehmet Efendi hayatta oldukça medresenin müderrisliğini kendisi yapacaktı. Kendisinden sonra neslinden liyakatli kişiler müderris olacaktı. Bunların tayin ve azli yetkili vakfın mütevellisi olacaktı (ERŞA: 30-34; BOA, EV. d, 12115/16; BOA, EV. d, 11166/6).

Vakfın Hayır Şartlarında ve Gelir Kalemlerinde Meydana Gelen Değişmeler

19. yüzyılın başlarına ait belgelere göre Hacı Mehmet Efendi Vakfı'nın gelirlerinden bir kısmı şehirdeki çeşme ve suyollarına harcanıyordu. 1839 tarihli Erzurum Evkaf Muhasebe Defteri'nde, vakfın gelirlerinin bir kısmıyla şehirdeki 19 çeşmenin suyollarının bakım ve onarımının yapıldığı belirtilmektedir. Bu iş için belirtilen tarihte 681 kuruş harcanmıştır ki, bu kalem, o tarihte en fazla masraf yapılan kalemdir (BOA, EV. d, 11166/6). Aynı döneme ait bir başka belgede ise bu çeşmeler ve suyolları hakkında şu bilgiler verilmektedir:

Nazik Çarşısı'na akan iki lüle su,

Tabakoğlu Hanı'na akan su,

Gavur (?) Sokağı'na akan su,

Çirpik (?) Sokağı'na akan su,

Mahallebaşı'nda büyük taksimden külhan önündeki tekneye kadar suyolu,

Duhan Gümrüğü önünden Penbecizade Sokağı'na dek suyolu (BOA, EV. d, 12115/16).

Tespitimize göre böyle bir hayır işi vakfiyede yoktu ve anlaşıldığı kadarıyla vakfa sonradan eklenmişti. Aslına bakılırsa gerek vakfın gelirleri gerekse yaptığı hayır işlerine harcanan giderleri konusunda, vakfiyede olmayan pek çok husus, 19. yüzyıla ait vakıfla ilgili belgelerde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin vakfın gayrimenkulleri arasında yarım sabunhane, Ayaspaşa Çarşısı'nda iki dükkân, mumhane ile Tuzcu Köyü yolu üzerinde ve Kırkdeğirmenler mevkiindeki üç değirmen 19. yüzyıl belgelerinde varken, ulaştığımız vakfiyelerde, yani vakfın ilk halinde mevcut değildir (BOA, EV. d, 11166/6).²

Erzurum vakıfları hakkında tespit edebildiğimiz en kapsamlı ve sağlam vakıf muhasebe defteri olan 1843 tarihli Mustafa Hayali Efendi Defteri'nde Kağızmanlı Mehmet Efendi Vakfı'nın gelir gider durumu aşağıdaki tablolarda verilmiştir:

KAĞIZMANLI MEHMET EFENDİ VAKFI				
Gelir			Gider	
Kuruş	Nevi	Müsteciri	Kuruş	Nevi
1.000	Nazik Çarşısı'nda 16 odalı Tabakoğlu Hanı	Hacı Mehmet Ağa	60	Müderres efendi ücreti
100	Sipahi Çarşısı'nda dükkân	Oturakçı Tellalbaşı	36	Altı odadaki talebelerin her birine ikişer akçeden
100	Yanında dükkân	Oturakçı İbrahim Ağa	120	Nazır ücreti
90	Yanında dükkân	Oturakçı İbrahim	48	Kâtip ücreti
80	Yanında dükkân	Oturakçı Osman	120	Cabi ücreti
50	İçmeydan'da çubukçu dükkânı	Çubukçu İslam	50	Ferraş ücreti
25	Yanında mücellit dükkânı	Mücellit Burhan Usta	180	Sucu ücreti
100	Yanında köprü altında kahvehane	Kahveci Ali	550	Vakfiyede yoksa da suyollarına masraf
20	Ayaspaşa Çarşısı'nda	Kamacı Ahmet		Yıl içinde İlave Masraf

² Vakfiyede olmayıp 1839 tarihli belgede yer alan diğer hayır işleri ise üç kurban kesilip fakirlere dağıtılması ve helva yapılarak yine fakirlere dağıtılmasıydı.

	dükân	Usta		
20	Yanında dükân	Kamacı Mehmet Usta	6.254	1843'te Sipahi Çarşısı, İçmeydan, Ayaspaşa Çarşısı ve Kavafhane'deki yangında yanan 14 dükân ve kahvehanenin inşası
25	Yanında kalaycı dükânı	Kalaycı Kırkor		Muhasebesi Görülmüş Olan 1842 Yılı Masrafı
25	Kavafhane başında dükân	Kavaf Hacı Ahmet	570	Nazik Çarşı'daki iki lüle suyun kav ve ağaç pöhrenk ve lüle ve kazavil ve ırgat masrafı
12	Yanında eskici dükânı	Eskici Ahmet	320	Tabakoğlu Hanı'na akan suyun masrafı
12	Yanında dükân	Muhtar Ali Usta	160	Gavur Sokağı'nda akan su masrafı
100	Yanında kahvehane	Kahveci İbrahim	115	Çirik Sokağı'nda akan su masrafı
20	Taşhan önünde dükân	Dikici Aşık Usta	175	Mahallebaşı'nda büyük taksimden külhan önündeki tekneye kadar su masrafı
20	Yanında dükân	Abacı Anastas	122	Duhan Gümrüğü önünden Penbecizâde Sokağı'na dek su masrafı
12	Kuyumcular başında kömürcü dükânı		93	Taşhan önündeki dükânlar ve Kavafhane'Deki ve Tebrizkapı'Daki dükânlar tamiri
300	Tebrizkapı'da köprü yanında yağlıcı dükânı	Yağlıcı Ali Usta	397	Tabakoğlu Hanı'nın önünde yıkılan mahallin tamiri
90	Kevelciler Çarşısı'nda kahvehane	Kahveci Yunus		1842'de yanan Tabakoğlu Hanı'nın tamiri
60	Tebrizkapı'da çarıkçı dükânı	Çarıkçı Hasan	720	Altı adet yalhi (?) odun
60	Tebrizkapı'da çarıkçı dükânı	Çarıkçı Hasan	2.475	40 adet orta odun
100	Yanında bakkal dükânı	Bakkal Ali	480	Üçü birlik 32 odun
70	Yanında alaftar dükânı	Şerif Ağa	320	80 adet şamhi tahta

35	Tebrizkapı başında alaftar dükkânı	Hamit	180	120 adet tavan tahta
35	Tebrizkapı başında nalbant dükkânı	Hamit	300	150 batman kireç
120	Gülahmet Çarşısı'nda demirci dükkânı	Avidis zimmi	200	400 tuğla
40	Nazik Çarşı'da duhancı dükkânı	Duhancı Ovannes	750	Usta ücreti
75	Mahallebaşı'nda yarım sabuncu dükkânı	Sabuncu Mesrob zimmi	1.050	Irgat ücreti
50	Mahallebaşı'nda kahveden bozma bakkal dükkânı	Bakkal Ahmet	450	75 kıyye demir parası
60	Meymansur Köyü'nde bir parça çayır		75	Cil parası
200	Tuzcu Köyü yolu üzerinde bir değirmen	Değirmenci Hurşit	100	Hırdavat parası
135	Kırkdeğirmen Boğazı'nda bir göz değirmen	Değirmenci Mehmet	125	Hamal ve araba kirası
140	Kebaphane	Ovannes zimmi	220	Tetkikat sonucunda tespit edilen fazla para
Harap	Bedesten ve Taşhan yakınında dükkân (Rus işgali sırasında harap olmuştur.)		1.400	Handan çıkan çürük odunların satışı
Harap	Aynı yerde dükkân			
Harap	Aynı yerde dükkân			
Harap	Kazazhane'de geçen sene yanan dükkân			
Harap	Aynı şekilde			
Harap	Aynı şekilde			
Boş	Küçük Kavafhane			

	başında dükkân			
Boş	Aynı yerde			
Boş	Aynı yerde			
Harap	Tebrizkapıda kira damı (Rus işgali sırasında harap olmuştur.)			
Harap	Kira damı (Rus işgali sırasında harap olmuştur.)			
Boş	Mahallebaşı'nda fırın			
Boş	Mahallebaşı'nda devehane			
Harap	Kırkdeğirmen Boğazı'nda değirmen			
Harap	Tivnik Köyü'nde değirmen			
Harap	Meymansur Köyü'nde değirmen			
Harap	Tortum'da Osit/Osbik (?) Köyü'nde bahçe (sel harap etmiş)			
3.361			12.988	

Tablodan anlaşıldığı üzere, vakfın en büyük gelir kaynağı, Nazik Çarşı yakınındaki Köse Ömer Ağa Camii karşısında bulunan Sögütlü Çarşı'daki Tabakoğlu Hanı'ydı. Bu han, muhtemelen vakfa sonradan eklenmişti.³ 1843 yılı itibarıyla vakfın kira getiren mülkleri, Tabakoğlu Hanı ile birlikte 27 dükkân, iki kahvehane, Meymansur Köyü'nde bir çayır, Tuzcu Köyü yolu üzerinde bir değirmen ve Kırkdeğirmen Boğazı'nda bir değirmendi. Bu gayrimenkullerin kira geliri yıllık 3.361 kuruş olup bu gelirle medresenin müderrisine⁴ yıllık 60 kuruş verilmekteydi. Ayrıca medresenin altı odasındaki talebeye 32 kuruş, medresenin temizlikçisine 50 kuruş, sucuya 180 kuruş, nazıra 120 kuruş, kâtime 48 kuruş ve cabiye 120 kuruş verilmekteydi (BOA, EV. d, 12115/16).

Bu dönemde vakfın 17 gayrimenkulü kira geliri getirmiyordu. Bunlardan Bedesten ve Taşhan yakınında bulunan üç dükkân 1828-1829 Osmanlı-Rus Harbi sırasında yıkılmıştı. Kazazhane'deki üç dükkân, Ağustos 1843 Yangını'nda yok olmuş ve arsa haline gelmişti. Küçük Kavafhane başındaki üç dükkân boş durmaktaydı. Tebrizkapı'daki kira damı da Rus işgali sırasında harap olmuştu. Mahallebaşı'ndaki fırın boş durmaktaydı. Aynı

³ Zeki Başar'ın yaptığı bir araştırmaya göre bu hanın bir adı da "Nemlizade Hanı"ydı. Aslen Trabzonlu olan Nemlizadeler bu handa uzun müddet ticaret yaptıkları için bu adla anılmaktaydı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında hanın yeri arsa halindeydi. Sonraları yerinde Şekerci Kemal Bey'in imalathanesi yapılmıştı. Zeki Başar, "Erzurum Hanları", Millet'in Sesi, 22 Temmuz 1991.

⁴ Aynı yüzyılın sonlarında medresenin müderrisi, Erzurum'un meşhur alimlerinden Ali Avni Efendi'dir. VGMA, 198/95.

semtteki devehane yıkılmış ve arsa haline gelmişti. Kırkdeğirmenler Boğazı'ndaki değirmen haraptı. Tivnik ve Meymansur köylerindeki değirmenler de haraptı. Tortum'un Osit/Osbik (?) Köyü'nde, çay kenarında bulunan bahçe selden dolayı harap hale gelmişti.

Anlaşıldığı kadarıyla bunların dışında kalan diğer bazı gayrimenkuller de harap iken, 1843 yılında bir hayli masraf yapılarak ihya edilmişti. Bunların başında Tabakoğlu Hanı gelmekteydi. Bu han 1842'de yanmış ve ertesi yıl 7.225 kuruş harcanarak yeniden inşa edilmişti. 1843 Yangını'ndan zarar gören 14 dükkân ve kahvehane 7.359 kuruş harcanarak yeniden inşa edilmişti. Bu dükkânlar Sipahi Çarşısı, İçmeydan, Ayaspaşa Çarşısı, Kazazhane ve Kavafhane Çarşısı'nda yer almaktaydı (Küçükuşurlu, 2023: 53).

Gider tablosuna bakıldığında, vakfiyede "akçe" hesabıyla ücretler belirlenmişken, bu dönemde "kuruş" birimine geçilmişti. 1 kuruş: 120 akçe olarak hesaplanmıştı. Buna göre vakfiyede günlük 20 akçe olan imam ücreti, 1843 itibarıyla yıllık 60 kuruş olarak veriliyordu. Medrese talebelerine günlük 12 akçe verilmekteyken, şimdi yıllık 36 kuruş veriliyordu. Nazır ücreti 20 akçe iken yapılan %50 zamla birlikte yıllık 120 kuruş olmuştu. Cabi ücreti de aynı şekildeydi. Ferraş ücreti günlük 2 akçe iken yapılan 44 kuruş zamla birlikte yıllık 50 kuruşa çıkarılmıştı. En fazla zam sucu ücretinde yapılmıştı. Vakfiyede günlük 20 akçe olan sucu ücreti zamlarla birlikte yıllık 180 kuruşa çıkarılmıştı (BOA, EV. d, 12115)

1860'lara gelindiğinde Kağızmanlı Vakfı'na ait büyük bir han ile 50'ye yakın dükkân ve benzeri yapı mevcuttu (BOA, EV. d, 42861/1). Anlaşıldığı kadarıyla 19. yüzyılın ilk yarısında yok olan gayrimenkuller yeniden ihya edilmişti. Bu dönemde vakfın gelir gider durumu aşağıdaki tabloda verilmiştir (BOA, EV. d, 19490/15).

KAĞIZMANLI MEHMET EFENDİ VAKFI				
Gelir			Gider	
Kuruş	Nevi	Müsteciri	Kuruş	Nevi
4.500	Tabakoğlu Hanı		160	Müderri Ali Efendi ücreti
300	Tenekeci dükkânı		180	Talebe ücretleri
200	Mutaf dükkânı		120	Sucu Mağdis ücreti
200	Attar dükkânı		120	Cabi Ahmet Efendi ücreti
250	Bezzaz dükkânı		60	Nazır Hacı Ahmet ücreti
150	Terzi dükkânı		150	Vakfın ruhu için kurban
200	Yarım hisse oda		180	Helva masrafı
200	Bezzaz odası		20	Gürcü Mehmet Camii'ne yağ mumu
100	Abacı dükkânı		1.270	Vakıf binalarının tamir masrafı
150	Kuyumcu		489	Vakıf binalarının kontrato tezkireleri harcı

	dükkânı			
40	Kuyumcu dükkânı		709	Maaş-ı muharrer
100	Tüfenkçi dükkânı		177	Harc-ı muhasebe
200	Mücellit dükkânı		13.303	Gider fazlası olup mütevelliyeye verilen
200	Duhancı dükkânı			
60	Kaltakçı dükkânı			
150	Kamacı dükkânı			
150	Kalaycı dükkânı			
80	Kavaf dükkânı			
30	Kavaf dükkânı			
250	Kahvehane			
150	Oda			
30	Saraç dükkânı			
30	Saraç dükkânı			
20	Eskici dükkânı			
300	Kahvehane			
200	Yorgancı dükkânı			
180	Terzi dükkânı			
200	Oturakçı dükkânı			
350	Terzi dükkânı			
300	Oturakçı			

	dükkânı			
100	Attar dükkânı			
350	Nalbant dükkânı			
300	Alaftar dükkânı			
350	Kahvehane			
350	Bakkal dükkânı			
300	Attar dükkânı			
350	Attar dükkânı			
300	Yarım hisse bezzaz dükkânı			
350	Attar dükkânı			
700	Sarraflar dükkânı			
600	Fırın			
300	Kahvehane			
300	Demirci dükkânı			
150	Alaftar dükkânı			
250	Kalaycı dükkânı			
270	Duhancı dükkânı			
400	Kasap dükkânı			
250	Kireçhane			
200	Duhancı dükkânı			
200	Narmanlı Mahallesi'nde bir menzil			

100	Samanlık			
450	Değirmen			
300	Bir çayır			
100	Bir çayır			
16.940			16.940	

Kağızmanlı Hacı Mehmet Efendi Vakfı'na ait olup Cumhuriyet dönemine intikal eden gayrimenkuller ise şunlardır:

Emir Şeyh Mahallesi Tebriz Kapı Caddesi'nde Ezirmikli Hanı yanında kasap dükkânı ve Tayyar Bey Hanı önünde dükkân,

Narmanlı Mahallesi'nde Derviş Mehmet Vakfı dükkânı yanında dükkân, Tophaneli Vakfı dükkânları sırası içinde yarım dükkân, Caferiye Vakfı Tabakhanesi önünde iki dükkân ve yarım dükkân,

Camiikebir Mahallesi beden arsası önünde dükkân,

Cedit Mahallesi'nde fırın, aşhane ve kahvehane,

Taşmescit Mahallesi'nde üç dükkân, yarım dükkân ve han arsası,

Veyis Efendi Mahallesi'nde aşhane dükkânı ve fırın,

Alipaşa Mahallesi Nazik Çarşı'da, Dar Han bahçesi yanında Dabakoğlu Hanı arsası,

Dere Mahallesi Boğaz mevkiinde ve Kadı Hafızzade Değirmeni yanında değirmen arsası, bahçe ve harman yeri (Doğu gazetesi, 26 Ağustos 1938).

Vakfın Mütevellileri ve Evkaf Nezaretinin İdaresine Girmesi

Vakfiyesine göre Mehmet Efendi kendisi hayatta olduğu müddetçe vakfın mütevellisi olacaktı. Kendisinden sonra yukarıda zikredilen Ayşe Hatun mütevelliyeye olacaktı. Ondan sonra vakfı kuranın Erzurum'da sakin olan evlatlarının en büyükleri nesilden nesile mütevellili olacaktı (ERŞA; BOA, EV. d, 12115/16; BOA, EV. d, 11166/6).

Tespitimize göre 19. yüzyıl başlarında vakfın mütevellisi "Seyyit Ahmet"ti. Bu kişi aşağıda anlatacağımız Kağızmanlı Ahmet Ağa olmalıdır. Nitekim aynı dönemde kendisine "Kağızmanlı Mütevellili" de denilmekteydi. Ahmet Ağa 1843 yılı itibarıyla mütevellilik görevini ifa etmekteydi (VGMA, 2502/13; VGMA, 12115/16). O'ndan sonra kızı Ayşe Hatun Kağızmanlı Mehmet Efendi Vakfı'nın mütevelliyesi oldu. Bu kişi aynı zamanda babasının kurmuş olduğu vakfın da mütevelliyesiydi (VGMA, 2502/13). Kendisinden sonra Ahmet Ağa'nın diğer kızı Fatma Hanım mütevelliyeye oldu. O'nun 1902'de ölümü üzerine yine vâkıfın evladından Mehmet Dede Bey mütevellili oldu. Onun 1919'da ölümü üzerine ise yine vâkıfın evladından Mustafa Tefik Efendi mütevellili oldu. Bu kişinin vefatından sonra, 1932'ye gelindiğinde, vakfın hayrî ve fiilî hizmetinin kalmaması nedeniyle, Kağızmanlı Mehmet Efendi Vakfı, mazbut vakıf statüsüne dahil edildi. Böylece Erzurum Vakıflar İdaresi tarafından yönetilmeye başlandı. Bu tarihlerde vakfın evladından olanlar Nefise, Saliha, Şefika hanımlar ile Refik, Sabri, Bahri, Şefik ve Arif beylerdi (VGMA, 198/140). Aşağıda anlatacağımız Kağızmanlı Hacı Ahmet Ağa Vakfı da aynı süreçte mazbut hale gelmiştir.

Kağızmanlı Ahmet Ağa Vakfı

Abdurrahman'ın torunu ve Mehmet Efendi'nin oğlu Kağızmanlı Hacı Ahmet Ağa⁵ Tebrizkapı yakınındaki evinin karşısında bulunan ağaç köprüyü ve Tebrizkapı meydanındaki musallayı tamir ettirmişti. Yine Soğukçermik Köyü'nde eskiden beri akan çeşme ve yakınındaki tuvaletleri, harap hale geldikleri için yeniden yaptırmıştı. Bunlar ve diğer bazı hayır işleri için 30 Zilhicce 1235 (8 Ekim 1820) tarihinde⁶ aşağıdaki gayrimenkulleri vakfetmişti:

Erzurum'un suru haricinde, Demirayak Mahallesi⁷ Mahallebaşı mevkiindeki cebir kapısının⁸ iç kısmında, bir tarafında tabya, bir tarafında hendek ve bir tarafında Pasin yolu olan iki kireçhâne,

Mahallebaşı'nda, Cennetzâde Sabunhanesi yanındaki sabunhanenin yarısı,⁹

Mahallebaşı'nda bir alaftar ve bir nalbant dükkânı,

Mahallebaşı'nda bir nalbant dükkânı,

Nazik Çarşısı'nda, Tabakoğlu Hanı yanında bir eskici dükkânı,

Nazik Çarşı'da bir dükkân,

Nazik Çarşı'da bir dükkân ve içinde bir oda,

Nazik Çarşı'da bir mutaf dükkânı ve içinde iç içe iki dam,

Tebrizkapı'da Taşköprü'nün hemen yanında bir hatab damı,

Tebrizkapı'da Sabuncular Çarşısı sırasında üç dükkân,

Tebrizkapısı'da musallâ karşısında bir kahvehâne,

Tebrizkapı'da Çarıkçılar Çarşısı sırasında bir dükkân,

Tebrizkapı'da Narmanlı Camii karşısında bir çitçi damı,

Ayaspaşa Çarşısı'nda yarım dükkân,¹⁰

Sipahi Çarşısı'nda yarım dükkân,¹¹

İçmeydan'da birbirlerine bitişik iki mücellit dükkânı,

Bakırcılar Çarşısı¹² yakınında bir kundakçı dükkânı,

Büyük Kavafhane'deki Cennetzâde dükkânı yanında bir kavaf dükkânı,

Yine Büyük Kavafhane'de dört kavaf dükkânı,

⁵ Ahmet Ağa, 19. yüzyılın başlarındaki bazı belgelerde "*Seyyit Ahmet*" olarak geçmektedir. VGMA, 2502/13; Ahmet Ağa 1843 yılı itibarıyla Kağızmanlı Mehmet Efendi Vakfı'nın mütevellilik görevini ifa etmektedir. VGMA, 12115/16; Muhtemelen bu tarihten sonra vefat etmiştir.

⁶ Bizim gerek Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde gerekse Erzurum Şehir Arşivi'nde ulaştığımız vakfiye suretleri 1235 (1820) tarihlidir. Bkz. VGMA, 618/80-82; ERŞA, Kağızmanlı Elhac Ahmet Ağa'nın Vakfiyesi Sureti. Rahmetli Kırzioğlu hocamızın yayımladığı vakfiye sureti ise 1262 (1846) tarihlidir. Kırzioğlu, "Kağızmanlızâdeler'in İki Vakfiyesi", s.28.

⁷ Bu mahallenin ismi sonraları Eminkurba Mahallesi olmuştur.

⁸ Fahrettin Kırzioğlu, bu kelimeyi "çeperin" olarak okumuştur. Hâlbuki bizim ulaştığımız metinde "cebrin" şeklinde yazmaktadır. Bize göre doğrusu da budur. Bahsedilen yer, büyük ihtimalle Erzurum Kalesi'nin dış surlarında yer alan cebir kapılarından birisidir.

⁹ Bu sabunhanenin yarısı cedit Kağızmanlı Hacı Mehmet Efendi Vakfı'na aitti. Anlaşıldığı kadarıyla bu sabunhane Kağızmanlı Mehmet Vakfı'na sonradan dahil edilmişti.

¹⁰ Bu dükkânın yarısı Kağızmanlı Mehmet Efendi Vakfı'na aitti.

¹¹ Bu dükkânın yarısı Kağızmanlı Mehmet Efendi Vakfı'na aitti.

¹² Değerli hocamız Prof. Dr. Kırzioğlu, bu kısmı yanlış bir şekilde "*çarşı bacası*" olarak okumuştur. Çünkü yararlandığı vakfiyenin bu kısmındaki ilk harfin noktası çıkmamıştır. Kırzioğlu, "Kağızmanlızâdeler'in İki Vakfiyesi", s.62; bizim yararlandığımız nüshalarda ise "*çarşı-yı nuhas*" yani "*bakırcılar çarşısı*" olarak geçmektedir. VGMA, 618/80-82; ERŞA, Kağızmanlı Elhac Ahmet Ağa'nın Vakfiyesi Sureti.

Küçük Kavafhane başında, Kazazzâde dükkânı yanında üç kavaf dükkânı,
 Küçük Kavafhane’de üç dükkân,
 Küçük Kavafhane’de Kağızmanlı Mehmet Efendi dükkânı yanındaki üç kavaf dükkânı,
 Küçük Kavafhane’de Cennetzâde dükkânı, Kağızmanlı dükkânı ve Kazazlar Çarşısı yanında bir dükkân,
 Taşhan Kapısı karşısında iki abacı dükkânı,
 Büyük Saraçhane’de bir saraç dükkânı,
 Alipaşa Mahallesi’ndeki İt Uyutmaz Hanı önünde bir saraç dükkânı,
 Erzincankapı’da, Cennetzâde Fırını yanında bir bakkal dükkânı,
 Kırkdeğirmenlerde Tuzcu Köyü yolu üzerinde yarım değirmen,¹³
 Değirmen bitişiğinde dört got (80 kg) hinta tohumu kullanılan bir tarla,
 Karaz Köyü’nden yukarı Karasu boyundaki saz zemininde bir çayır.

Bunların geliriyle yukarıda bahsedilen ağaç köprü, musalla ve çeşmenin bakım ve onarımı yapılacak, her sene altı kıyye berat mumu dökülüp Gürcü Mehmet Paşa Camii’ne konulacak, Kurban Bayramı’nda bir koyun kesilip fakirlere dağıtılacak, altı kıyye yağ ve baldan helva yapıp dağıtılacaktı. Ayrıca vakfın suyolcusu, nazırı, kâtibi, cabisi ve mütevellisinin ücretleri verilecekti. Suyolcusuna günlük 20 akçe, müteveliye 60 akçe, nazıra 40 akçe, cabiye 40 akçe, kâtime 40 akçe verilecekti.

Vakfın şartları yerine getirildikten sonra fazla para kalırsa vâkıfın erkek ve kız evlatları arasında paylaşılacaktı. Kendisi hayatta olduğu müddetçe müteveli olacaktı. Kendisinden sonra kerimesi Ayşe müteveliye olacaktı. Kerimesi Fatma nazıre, eşi Atife Hatun cabi olacaktı. Ayşe Hatun’dan sonra vakfı kuranın neslinden en yaşlı olan erkek ve kadınlar müteveli olacaktı. Eğer soyu kesilirse Kağızmanlı Mehmet Efendi’nin yaptırdığı medresede müderris olanlar müteveli olacaktı. Bu müderrisler vakfın şartlarını yerine getirdikten sonra, fazla kalan parayı medresede okuyan talebelere dağıtacaklardı (VGMA, 618/80-82; ERŞA).

Kağızmanlı Ahmet Ağa Vakfı’nın 1845 yılı gelir gider tablosu aşağıda verilmiştir:

KAĞIZMANLI AHMET AĞA VAKFI				
Gelir			Gider	
Kuruş	Nevi	Müsteciri	Kuruş	Nevi
50	İçmeydan’da iki mücellit dükkânı		120	Müteveli ücreti
30	Erzincankapı’da bakkal dükkânı		120	Nazır ücreti
70	Kilisekapı’da bakkal dükkânı		120	Cabi ücreti
140	Taşhan önünde üç dükkân		120	Kâtip ücreti

¹³ Bu değirmenin yarısı Kağızmanlı Mehmet Efendi Vakfı’na aitti.

150	Tebrizkapı'da üç dükkân		100	Soğukçermik Köyü'ndeki çeşmenin suyolcusu ücreti
20	Kaşıkcılar Çarşısı'nda bir dükkân		25	Gürcü Mehmet Paşa Camii'ne berat mumu
20	Mahallebaşı'nda dükkân		40	Vâkıfın ruhu için bir koyun kurban
120	Nazik Çarşı'da iki mutaf dükkânı		75	Vâkıfın ruhu için helva
25	Kavafhane başında iki eskici dükkânı		75	Soğukçermik Köyü'ndeki çeşmenin suyolları tamiri
40	Tebrizkapı'da köprü bitişiğinde odun damı		50	Dükkân tamiri
120	Tebrizkapı'da kahvehane			
30	Nazik Çarşı'da eskici dükkânı			
30	Narmanlı Camii karşısında dam			
Boş	Küçük Kavafhane'de dükkân			
Boş	Saraçhane'de dükkân			
Arsa	Kazazhane'de üç dükkân			
845			845	

Kağızmanlı Hacı Ahmet Ağa Vakfı'na ait olup Cumhuriyet dönemine intikal eden gayrimenkuller ise şunlardır:

Narmanlı Mahallesi Tebrizkapı Caddesi Şerif Bey Sokak'ta ve Hakkı Paşa varisleri dükkânı yanında dükkân ve kahvehane,

Hamam Sokak'ta hane ve merak,

Karaköse Mahallesi Boyahane Sokak'ta hane,

Cedit Mahallesi Köprübaşı mevkiinde merak,

Camiikebir Mahallesi Tebrizkapı mevkiinde Şeyhler Vakfı mağazası yanında ve beden arsası önünde iki mağaza,

Alipaşa mahallesi Nazik Çarşı'da Mansuroğlu Hanı yanındaki mağaza,

Boğaz mevkiinde bir değirmen arsası,

Mahallebaşı Karskapı Caddesi'nde ve Askeri talimhane yanındaki kireçhane (Erzurum gazetesi, 27 Temmuz 1931; Erzurum gazetesi, 14 İkincikanun 1937).

Vakfiyelerde Geçen Yer İsimleri

Kağızmanlı Mehmet Efendi ve Ahmet Ağa vakfiyelerinde geçen bazı ifadeler Erzurum şehrinin çarşıları ve bazı yapıları hakkında önemli detaylar içermektedir. Bunlardan birisi "Taşhan" ve "Bedesten"dir. Vakfiyede bu iki yapı birbirinden bağımsız olarak zikredilmektedir. Bu durum, günümüzde Taşhan olarak anılan Rüstempaşa Kervansarayından ayrı olarak şehirde bir de Bedesten'in bulunduğu yönündeki fikrimizi kuvvetlendirmektedir (Küçükkuşurlu, 2020: 64-65).

Vakfiyelerde geçen bir diğer mekân ise Tabakoğlu Hanı'dır. Kağızmanlı Mehmet Efendi Vakfı'na ait olan bu han, Nazik Çarşı'da bulunmakta olup 16 odalıydı. Bu hanın yakınında Darhan ve Serdar Hanı bulunmaktaydı. Bu han 1843'te tamamen yanmış ve yaklaşık 9.000 kuruş harcanarak yeniden yapılmıştı (BOA, EV. d, 12115-16). Hanın 1860'ların sonundaki yıllık kira geliri 4.500 kuruştur (BOA, EV. d, 19490). Cumhuriyet'in ilk yıllarında hanın yeri arsa halindeydi (Küçükkuşurlu, 2020: 73).

Diğer bir han ise İt Uyumtuhan Hanı'dır. Alipaşa Mahallesi'ndeki bu han, Erzurum Valisi Yazıcızade İbrahim Paşa'nın kızı olan Muhsine Hatun tarafından 1793 yılında vakfedilmişti. Hanın içinde 23 oda, iki mağaza, bir ahır ve bir avlu vardı. Arkasında Saraçhane ve Komisli Hanı bulunuyordu. Bu han muhtemelen I. Dünya Savaşı sırasında yıkılmış ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında arsa olarak tapuya kaydedilmiştir (Küçükkuşurlu, 2020: 74).

Vakfiyelerde ismi geçen bir diğer önemli yer ise Kırkdeğirmenler'dir. Erzurum'un sosyal ve iktisadî tarihinde önemli bir yeri olan Kırkdeğirmenler Deresi'nin başlangıcı, Palandöken tarafındaki Sultan Sekisi Tepesi'nin batısında, şimdiki Yıldızkent'in üst tarafında, eskiden güzel bir mesire yeri olan Boğaz mevki idi. Bu derenin suyu, kuzeye doğru "Nüzhetü'l-Hazra" denilen Köşk civarından şehre doğru akıyor, Çaykara Deresi'ni takip ederek ve Erzincankapı civarından inerek Gez Mahallesi'ne ulaşıyor ve ardından Erzurum Ovası'na kavuşuyordu. Bütün bu güzergâh üzerinde tespitimize göre 40 civarında değirmen vardı (Küçükkuşurlu, 2018: 241-245). Bunlardan birisi olan Kağızmanlı Vakfı'na ait değirmen, derenin başlangıç kısmındaki Boğaz mevkiinde bulunuyordu. Bu değirmen zaman içinde yıkılmış ve arsası 1931'de satılığa çıkarılmıştır (Erzurum, 27 Temmuz 1931).

Kağızmanlı Mehmet Efendi ve Ahmet Ağa'nın vakfettiği gayrimenkuller vakfiyelerde anlatılırken, şehirdeki pek çok çarşının ismi geçmektedir. Vakfiyelerde ismi geçen Osmanlı dönemi Erzurum çarşıları hakkında aşağıda bilgi verilmiştir:

İçmeydan: Paşa Sarayı çaprazındaki Lala Mustafa Paşa Camii'nin kuzey tarafındaki bölge "İçmeydan" olarak anılmaktaydı. Buradan itibaren daha kuzeydeki Rüstempaşa Kervansarayını (Taşhan) ve Gürcükapı'ya kadar uzanan bölgede pek çok çarşı vardı (Küçükkuşurlu, 2018: 119).

Sipahiler Çarşısı: Sipahiler veya Sipahi Çarşısı, Erzurum'un en eski ve en meşhur çarşılarından birisiydi. Üstü örtük olan bu çarşı, Lalapaşa Camii'nden Esatpaşa Camii'ne doğru uzanmaktaydı (Küçükkuşurlu, 2018: 121).

Kuyumcular Çarşısı: Taşhan önündeki Kuyumcular Çarşısı, Erzurum'un en eski ve önemli çarşılarından birisiydi. Nitekim 1565 yılında Erzurum Beylerbeyi olan Ali Paşa, Cennet Pınarı'nın yakınındaki bu çarşıda bazı dükkânları vakfetmişti (VGMA, 2152/134). Tarihçi Abdürrahim Şerif Beygu'nun notlarından anlaşıldığına göre bu çarşının üstü kapalıydı (Küçükkuşurlu, 2018: 126).

Kaşıkçılar Çarşısı: Şimşir ağacından kepçe ve kaşık yapan kaşıkçılar, Taşhan civarında faaliyet gösteriyordu. Beygu'nun Erzurum Şehir Arşivi'ndeki notlarına göre Kaşıkçılar Çarşısı, Cennet Pınarı'nın üst tarafında, Boyahane Camii'nin önündeydi. Bunun üzerinde ise Büyük Saraçhâne bulunuyordu. Burası Taşhan'ın güneyindeydi. Kaşıkçılar Mescidi de aynı bölgede, Büyük Kavafhâne tarafındaydı (Küçükkuşurlu, 2018: 128-129).

Kürkçüler Çarşısı: Taşhan civarındaki Kürkçüler Çarşısı, Kavafhâne ile Saraçhâne arasında bulunuyordu (Küçükkuşurlu, 2018: 127).

Attarlar Çarşısı: Attarlar Çarşısı, Lalapaşa Camii civarındaki İçmeydan'da bulunmaktaydı (Küçükkuşurlu, 2018: 129).

Bıçakçılar Çarşısı: Tespitimize göre Bıçakçılar Çarşısı Taşhan yakınındaydı (Küçükkuşurlu, 2018: 130).

Manavlar Çarşısı: Bu çarşı, Tebrizkapı haricinde, kale hendeği yanındaydı (ERŞA, Kağızmanlı).

Gülâhmet Çarşısı: Bu çarşı, Dervişağa Camii yakınında, Taşmağazalar'dan Mahallebaşı'na çıkan bölgedeydi.

Nazik Çarşı: Nazik veya Nazikoğlu Çarşısı, şehrin kuzey kısmında, Köse Ömerağa Camii ile Alipaşa Camii arasındaki bölgedeydi.

Sabuncular Çarşısı: Tebrizkapı civarındaydı.

Çarıkçılar Çarşısı: Tebrizkapı civarındaydı.

Ayaspaşa Çarşısı: Caferiye Camii ile Lalapaşa Camii arasındaki bölgede Ayaspaşa Çarşısı vardı. Bu çarşıda Ayaspaşa Vakfı ve diğer vakıflara ait pek çok dükkân vardı. Ayaspaşa Hamamı da buradaydı (Küçükkuşurlu, 2023: 214).

Bakırcılar Çarşısı: Tespit edebildiğimiz ilk bakırcılar çarşısı Gürcükapı'da, Hacılar Hanı arkasındaydı (Küçükkuşurlu, 2018: 221).

Büyük Kavafhane: Taşhan civarında, Kürkçüler Çarşısı'nın yanındaydı.

Küçük Kavafhane: Gürcükapı tarafında, kale surlarının dışındaydı (Küçükkuşurlu, 2018: 221).

Kazazlar Çarşısı/Kazazhane: Kazazlar Çarşısı veya Kazazhane, Gürcükapı tarafında, kale surlarının dışındaydı (Küçükkuşurlu, 2018: 221).

Büyük Saraçhane: Taşhan'ın üst tarafındaydı (Küçükkuşurlu, 2018: 220).

İnce Çarşı: Bu çarşı, Taşhan civarındaki Kürkçüler Çarşısı içindeydi. Bu çarşının varlığına dair tek belge Kağızmanlı Ahmet Ağa Vakfı'na ait 1839 tarihli muhasebe kayıdır (BOA, EV. d, 11166/6). Ahmet Ağa'ya ait ulaştığımız üç vakfiye suretinde (transkripsiyonunda) bu ifade "İnce Sokak" olarak yazılmıştır. Büyük ihtimalle orijinal vakfiyedeki "sûk" ibaresi "sokak" olarak çevrilmiştir.

Cedit Çarşı: Lalapaşa Camii'nin kuzeyindeki İçmeydan'da yer alan Sipahi Çarşısı'nın alt kısmında, Bıçakçılar Çarşısı'nın içinde, Yeni Çarşı ismiyle yeni bir çarşı ortaya çıkmıştı. İşte bu çarşıda Kundakçı Abdurrahman Ağa tarafından bir cami yaptırıldı ve ismine "Yeni Camii" denildi (Küçükkuşurlu, 2023: 72).

Sonuç

17. yüzyılda Erzurum'a yerleşmiş olan Kağızmanlı "Beyler" ailesinden iki kişi, burada iki önemli vakıf kurmuştur. Bunlardan ilki olan Kağızmanlı Hacı Mehmet Efendi, Tebrizkapı yakınındaki Mehdi Abbas Türbesi yanında altı odalı bir medrese yaptırmıştır. Gerek bu medresenin giderleri gerekse diğer bazı hayır işleri için büyük bir vakıf kurmuştur. İlmiye sınıfından olan Hacı Mehmet Efendi, kurduğu medresenin müderrisliğini de yapmıştır. Aynı aileden olup ikinci vakfı kuran kişi ise Hacı Ahmet Ağa'dır. Ahmet Ağa'nın kurmuş olduğu vakıf, Mehmet Efendi'nin medresesiyle de ilgili olmakla birlikte, daha çok çeşme ve köprü gibi hayır işlerini esas almıştır.

Her iki vakfiyede dikkati çeken hususlardan birisi, kurucuların vakfettiği gayrimenkuller anlatılırken, bunların içinde bulunduğu pek çok Erzurum çarşısının zikredilmiş olmasıdır. Bu husus, Erzurum şehir tarihini ve ilgili dönemlerde şehrin iktisadi durumunu aydınlatma noktasında oldukça önemlidir. Diğer taraftan gerek vakfiyelerde gerekse sonraki döneme ilişkin belgelerde, vakfedilen dükkânların hangi amaçlar için

kullanıldığının belirtilmiş olması, şehirdeki iş kolları ve esnaf teşkilatları bakımından önemli ayrıntılar sunmaktadır. Yine vakfiyelerde “Bedesten” ve “Taşhan” ayrımının yapılması, ilgili dönemlerde Taşhan dışında ayrı bir Bedesten binasının varlığı konusundaki fikrimizi desteklemektedir.

Bu makalede her iki vakfın kuruluş belgeleri olan vakfiyelerle, sonraki yüzyıllara ait belgeler birlikte değerlendirilmiş ve vakıfların kuruluşundan mazbut vakıf haline gelmelerine kadar Osmanlı’dan Cumhuriyet’e uzanan süreçte yaşanan gelişmeler bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir.

Kaynaklar

- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA).
Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA).
Başar, Z. (1991, Temmuz 22). Erzurum hanları. Milletın Sesi.
Doğu Gazetesi.
Erzurum Gazetesi
Erzurum Şehir Arşivi (ERŞA)
Kırzioğlu, M. Fahrettin. (1976). 1753 ve 1846 Yıllarında Erzurum Çarşıları Ve Esnafını Tanıtın Kağızmanlızâdeler'in İki Vakfiyesi. *Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, (7).
Küçükuęurlu, M. (2018). Erzurum Çarşı Pazar, Eski Erzurum Çarşıları ve Üretim Mekanları. Çizgi Kitabevi.
Küçükuęurlu, M. (2020). Geçmişten Günümüze Erzurum Hanları. Zafer Ofset.
Küçükuęurlu, M. (2023). Tanzimat Dönemi Erzurum Vakıfları, Mustafa Hayâlî Defteri. Zafer Ofset.

Yazar Katkıları: Fikir-*; Tasarım-*; Denetleme-*; Kaynaklar-*; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi*; Analiz ve/ veya Yorum-*; Literatür Taraması-*; Yazıyı Yazan-*; Eleştirel İnceleme-*

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Author Contributions: Concept -*; Design-*; Supervision-*; Resources-*; Data Collection and/or Processing-*; Analysis and/or Interpretation-*; Literature Search-*; Writing Manuscript-*; Critical Review-*; Other-*

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.